

Hand in hand

Een historische buitenplaats is een samenspel van natuur, cultuur en architectuur. Bij de restauratie ervan let een eigenaar op de cultuurhistorische waarde en de geschiedenis van de buitenplaats.

Wij steunen eigenaren graag bij het herstel en behoud van hun bezittingen. Daarbij willen we bijzondere aandacht vragen voor de natuurwaarden op de buitenplaats.

Onze financiële steun voor de restauratie van groenmonumenten op een buitenplaats is ook bedoeld voor het herstel van de natuur.

Bij de aanvraag voor een bijdrage aan een monumentale groenrestauratie beoordeelt het VSBfonds de natuurwaarde op dezelfde manier als de cultuurhistorische waarde van het restauratieproject. Hierbij is het voor ons en uzelf handig een inventarisatie te maken van deze natuurwaarden op uw buitenplaats. Ook belangrijk is een overzicht te hebben van alle mogelijke regels, wetten en beperkingen die komen kijken bij de restauratie.

In deze brochure geven wij voorbeelden van hoe een restauratie hand in hand kan gaan met het herstel en behoud van natuurwaarden.

Wilt u meer gedetailleerde informatie over de inventarisatie van natuurwaarden, kijk dan ook op onze website:

www.vsbfonds.nl/groenmonumenten

Wat zijn natuurwaarden?

Van stinsenplanten tot salamanders

In het voorjaar, als er nog geen blad aan de bomen zit, groeien in het parkbos talrijke kleurige stinsenplanten. Bomen zijn gastvrije biotopen voor een keur aan planten en diertjes. In de oude eik bijvoorbeeld, schuilt een levensgemeenschap van honderden soorten. En de holle bomen herbergen vleermuizen. In de boomgaard huizen uilen. Libellen en salamanders genieten in de vijvers van de lentezon. In de ommuring van de tuin groeien zeldzame muurplanten.

[Afwisseling zorgt voor een grote verscheidenheid aan planten en dieren]

Voor veel mensen is de natuur gewoon de natuur. Vertrouwd en mooi, soms exotisch en ongrijpbaar. Maar achter de mooie plaatjes schuilen 'natuurwaarden'. En die kunnen in kaart worden gebracht. Iedere planten- en diersoort op een buitenplaats is een natuurwaarde, net als de vijvers, ijskelders en zelfs de stukken dood hout.

Belang van onderhoud

Een buitenplaats is onderdeel van een grotere ecologische eenheid. Bomenlanen, houtwallen en hagen zijn voor veel dieren route-markeringen en schuilplaatsen in het open landschap. Vaak heeft een buitenplaats een grote afwisseling van landschapselementen: park, bos, lanen, weiden, water, muren, houtwallen en tuinen. Die afwisseling zorgt voor een grote verscheidenheid aan planten en dieren. Op oude buitenplaatsen leven vaak soorten die elders weinig voorkomen en die zich van daaruit verder kunnen verspreiden.

Natuurwaarden kunnen toenemen als het onderhoud afneemt. Maar te veel verval werkt averechts en leidt tot een vermindering van de natuurwaarden. Natuur op een buitenplaats heeft de meeste kans in stand te blijven als er regelmatig onderhoud wordt gepleegd. De ervaring leert ook dat na restauratie van een groenmonument verdwenen planten- en diersoorten kunnen terugkeren.

Een overzicht van alle natuurwaarden op uw buitenplaats is onmisbaar voor een weloverwogen restauratie. Kijk voor een handig hulpmiddel op:

www.vsbfonds.nl/groenmonumenten

Wetten en regels

Wie buiten aan het werk gaat, krijgt te maken met de Flora- en Fauna-wet, de Natuur-beschermingswet en de Natura 2000-aan-wijzingen over beschermde gebieden. Vogelbescherming Nederland en de Unie van Bosgroepen hebben een gedragscode opgesteld, opgenomen in de brochure 'Zorgvuldig bosbeheer'.

Deze code geldt bij alle werkzaamheden in de natuur. Zo mogen bomen niet worden gekapt in de broedtijd van de vogels en mag water niet geschoond worden in de tijd dat kikkers en padden hun eieren afzetten en de 'dikkopjes' het water nog niet uit zijn.

Is de verstoring van de natuur langdurig, dan worden compenserende maatregelen verlangd. Vallen bijvoorbeeld bij bomenkap holtes weg, dan moeten nestkasten worden opgehangen. Ook is het belangrijk te letten op provinciale en/of gemeentelijke wetgeving. Zo geldt in veel gemeentes voor het kappen van bomen een meldplicht; in sommige is een kapvergunning nodig. Ook voor aardkundige en archeologische bijzonderheden die op een buitenplaats voorkomen, gelden regels.

De websites van het ministerie van LNV, van provincies en gemeentes geven hierover nadere informatie.

Tip: In de brochure van het ministerie van LNV, 'Buiten aan het werk? Houd tijdig rekening met beschermde planten en diersoorten', staat alle informatie over wetten, voorwaarden, ontheffingen en gedragscodes op een rij.

Ideeën

Over natuurlijke graffiti en levende maaimachines

Dood hout zit vol leven. Oud puin is een eldorado voor amfibieën. En een eenvoudige poel kan een schat aan diersoorten bevatten. Laat u inspireren door enkele ideeën voor het versterken van natuurwaarden bij het restaureren van groenmonumenten op de buitenplaats.

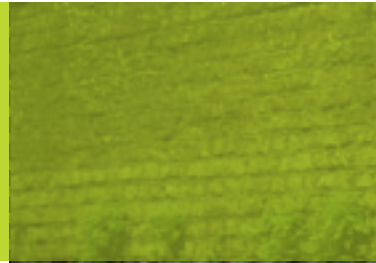
Holle bomen

Het rottende hout van holle bomen is een paradijs voor insecten en wormen. Op hun beurt vormen die weer voedsel voor vogels, zoals spechten. De steeds groter wordende holte in de boom is een ideale broed- en schuilplaats. Niet alleen vogels maken ervan gebruik. Ook vleermuizen, hommels, wespen en grote hoornaars vinden er een veilig heenkomen. Met enkele aanpassingen kunnen holle bomen nog jaren blijven staan. Het beste is om ze te kandelabereren of uitkleden: de boom verliest dan zijn zware takken en wordt tot vlakbij de stam geknot. Laat zo'n oude uitgekledede boom begroeien met een klimplant en het levert nog een fraai gezicht op ook. Natuurlijk moet de boom wel passen in het beeld en de veiligheid van de buitenplaats.

Voor de vormgeving van het park is het belangrijk tijdig vervangende jonge bomen te planten.

< 'Cultuurhistorisch onderzoek is voor mij als eigenaar een vorm van bewustwording.

Als een bloem die opengaat. Hoe meer je te weten komt over hoe het vroeger was, hoe groter het verlangen wordt om die details terug te brengen. Zo komt de ziel in het verhaal! >

Dood hout

In een bos gaat voortdurend leven verloren en wordt nieuw leven opgebouwd. Het is dan ook gebruikelijk dat er dood hout ligt. Hierop leven vele organismen, zoals paddestoelen, boktorren, schorskevers en behangersbijen. De bonte specht hamert op het hout de insecten uit hun holletjes en het roodborstje scharrelt de gevallen kruimels op. Laten liggen waar het valt. Dat is de meest simpele manier om met dood hout om te gaan. Soms levert dat echter een te rommelig beeld op. Een mogelijke oplossing is van het hout een takkenril te maken. Bijvoorbeeld in een dichte randbosschage. De ril kan dan steeds met snoeihout aangevuld worden. Een nette manier voor het verwerken van dood hout in het park of bosdeel is het maken van een betuining. Hierbij worden de takken tussen een dubbele rij palen gelegd en vormen zo een haag van dood hout.

Ijskelders en follies

Ijskelders en follies (letterlijk 'dwaasheden') als een kluisnaarshut of namaakgrotten. Dit zijn bijzondere groenmonumenten die op veel buitenplaatsen voorkomen. Vleermuizen en vogels maken er graag gebruik van. Niet alles is bij voorbaat geschikt voor vleermuizen of andere dieren. Maar deze condities kunnen vaak eenvoudig worden verbeterd. Zo is een goed gerestaureerde ijskelder een prima compensatie voor verdwijnende holle bomen elders in het park. Gepleisterde muren zijn soms te glad voor dieren die graag aan een ruwe ondergrond hangen. Ondervang dat door een ruwe balk te plaatsen of scheuren en kieren te laten zitten. Zorg in een droge omgeving voor een plas water op de bodem of metseltonnen vol water om de luchtvochtigheid hoog te houden. Belangrijk is verder een goede invliegopening zonder tocht en een ruime aanvliegeroute. Twee keer per jaar bezoeken is genoeg: in de winter voor een telling en in de zomer om de waterbakken te vullen.

Muren en wallenkanten

Op muren en wallenkanten groeien vaak bijzondere muurplanten. Iedere zijde van een muur heeft een eigen leefgemeenschap.

Aan de zuidkant warmt de muurhagedis zich op, aan de koude vochtige noordzijde groeit mogelijk een tongvaren. Inwatering van bovenaf is de grootste vijand van een muur. Een gedegen constructie kan dit voorkomen. Een muur kan beschermd worden door begroeiing met kruidachtige planten. Zoals de wilde wingerd met hechtworteltjes of de muurleeuwebek. Korstmossen zijn een kleurige graffiti die muren een oude uitstraling geeft. Bij het restaureren van een muur is kalkrijke mortel aan te bevelen. Als het de restauratie niet in de weg staat, sla dan de voegen met muurvegetatie over.

[Aan de zuidkant van de muur warmt de muurhagedis zich op, aan de koude vochtige noordzijde groeit mogelijk een tongvaren]

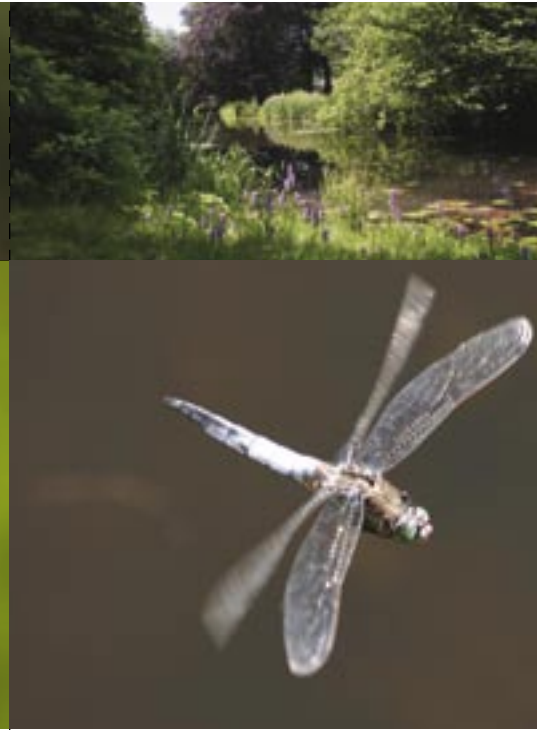

Puin

Puin is een onderschatte biotoop. Oud puin van afgebrokkelde muren, een oude kas of orangerie is een eldorado voor amfibieën. In alle kleine holletjes zijn dieren te vinden. Op de stenige ondergrond groeien vaak bijzondere mossorten. Als het betreffende groenmonument wordt gerestaureerd, dan verdwijnt met het puin dus een kostbare biotoop. Probeert u dit te compenseren met afgedekt restpuin of boomstammen op een geschikte plaats. Een niet al te zonnig plekje is het best.

Vlindertuin

Vlinders hebben op buitenplaatsen alle ruimte. In de borders en in de barokke geometrische bloemperken kunt u dracht- en waardplanten voor vlinders planten of zaaien. De drachtplanten geven nectar en stuifmeel en op de waardplanten leven de rupsen van de vlinders. Ook in bosschages zijn er mogelijkheden om struiken te planten die geschikt zijn voor vlinders. Dat kunnen de bekende vlinderstruiken zijn, maar ook soorten als de vuilboom, de meidoorn en de liguster. In tuinen kunt u proberen een bloeihoogte te maken. In alle seizoenen van het jaar bloeit er dan een dracht- of waardplant, wat goed is voor de continuïteit van de vlinderstand.

Oevers

Waterpartijen in de buurt van het huis hebben meestal een harde beschoeiing: de overgang van water naar land is abrupt. Deze beschoeiing bestond uit eiken planken, vlechteen of palen, waarin veel ruimte was voor planten en dieren. Omdat zo'n beschoeiing niet duurzaam is, werd deze vaak vervangen door zowel ecologisch als visueel minder aantrekkelijk hardhout. Waar dus een beschoeiing nodig is, hebben de oude vlechteen, eiken planken of houten palen de voorkeur boven hardhout. Oevers die verder van het huis liggen, hebben meestal een geleidelijker overgang tussen water en oever, in de vorm van een rietkraag of grasoever. Kalfte oever af, dan is een natuurvriendelijke oplossing de aanleg van een vooroeverbescherming van bossen wilgentenen tussen palen. Achter de bescherming kan zich een rietkraag of een moerasvegetatie ontwikkelen die de oever beschermt tegen afkalving.

Tip: Vraag wel een vergunning aan voor het graven van een poel.

Poelen

Op veel buitenplaatsen en landgoederen zijn ooit drinkpoelen aangelegd. Vooral ten behoeve van het vee en wild, maar ook als aankleding van het landschap. In de loop van de jaren zijn veel poelen echter verland en dichtgegroeid. Herstel ervan is een maatregel waardoor de biodiversiteit flink toeneemt. De waterkwaliteit van deze poelen is vaak uitzonderlijk goed. Talrijke bijzondere planten en dieren maken er dan ook gebruik van. Op oude kaarten zijn de plekken waar de poelen zijn geweest goed terug te vinden. Herstel is niet moeilijk. Ook de aanleg van een nieuwe poel is aan te bevelen.

[Herstel van drinkpoelen is een maatregel waardoor de biodiversiteit flink toeneemt.

De waterkwaliteit van deze poelen is vaak uitzonderlijk goed]

Tip: Is er in uw omgeving een schaapskudde die de bermen kan begrazen, aarzel dan niet die in te zetten.

Begrazen

Vroeger werd op een buitenplaats vaak gewerkt met levende maaimachines. De bermen en grotere graslanden werden vaak beweid met schapen en soms een geit aan een touw. De weilanden waren voor de koeien en ook voor de schapen als elders het gras op was. Begrazing is nu meestal vervangen door maaien en afvoeren, maar het blijft een methode die serieuze overweging verdient. Begrazing is namelijk goed voor de bloemrijkdom van een berm of grasland.

In de praktijk

Beste moment, juiste maat, mooiste manier

Bij de restauratie van een groenmonument komen natuurwaarden soms in gevaar. Ook als het herstel zich juist op die natuurelementen richt. Enkele adviezen en voorbeelden over hoe restauratie en herstel van natuurwaarden hand in hand kunnen gaan.

Tijdstip

Voor iedere soort vegetatie is een ander tijdstip van herstel of beheerwerkzaamheden aan te bevelen.

Boswerkzaamheden horen thuis in het winterseizoen, als de houtige gewassen in rust zijn. Bomen bloeden dan niet dood en zijn ook minder vatbaar voor ziekten. Bovendien broeden er dan geen vogels.

Graslanden kunnen op verschillende momenten worden gemaaid, afhankelijk van welke bloeiende vegetatie gewenst is. Voor schrale graslanden en bermen is één maaibeurt voldoende: óf in het midden van de zomer óf na de zaadzetting van een gewenste soort. Zomen langs bossen en de ruigere kruidenvegetaties kunnen het beste in september worden gemaaid.

Het onderhoud aan water gebeurt vanaf september, voor de vorst uit.

< 'In 2010 schonen we een stuk van het landgoed op, maar er leven beschermde kamsalamanders. Dat moet je wel in de planning opnemen, want je kunt dan maar in een bepaalde periode van het jaar het werk doen.' >

Hoeveelheid

Niet alles in één keer, dat is het gouden advies. Werk het liefst afwisselend en in fasen. Een hakhoutbos kan in een cyclus van vijf jaar gekapt worden, waarbij iedere keer de helft blijft staan. Dat biedt de populatie kleine zangvogels de mogelijkheid te overleven.

Ook voor bermgras geldt: maai niet alles in één keer, maar laat een derde ervan staan. Zo krijgen rupsen en poppen van vlinders de kans hun ontwikkeling te voltooien en uiteindelijk rond te vliegen.

Van de waterpartij wordt ook maar de helft gebaggerd, en vijf jaar later de rest, zodat libellenlarven en de modderkruiper nog een plekje hebben.

Techniek

De gebruikte techniek heeft ook invloed op de natuur. Maaien en afvoeren van gras is voor de natuur gunstiger dan klepelen, een techniek waarbij het gewas wordt fijngeslagen en blijft liggen.

Voor het afvoeren van gerooid en gesnoeid hout is het bouwen van een takkenril te verkiezen boven versnipperen. Als de takken wel worden versnipperd, laat dan de snippers op hopen liggen, en verspreid ze niet over het terrein.

Bij werkzaamheden in waterpartijen heeft een maaikorf waaruit waterdieren gemakkelijk kunnen ontsnappen de voorkeur boven een dichte bak of het gebruiken van een maaiboot.

Compensatie

Tijdens de restauratie van de groenmonumenten kan schade of hinder optreden voor planten of dieren. Meestal zijn er tijdelijke of permanente maatregelen voorhanden om dit te ondervangen. Enkele voorbeelden:

- Bij het uitdunnen van een bos kunnen grote bomen met holtes voor de bijl gaan. Dan kan het ophangen van nestkasten noodzakelijk zijn.
- Een takkenril, gemaakt van snoeihout én zwaar hout, is een prima compensatie voor verwijderde struiklagen die kleine zangvogels onderdak boden. De vogeltjes kunnen nog jaren gebruikmaken van zo'n takkenril om te schuilen en zelfs om te nestelen.
- Een oude beuk die door boswerkzaamheden plotseling in het volle daglicht staat, kan last krijgen van het inbranden van de zon op zijn bast. Om deze schade te voorkomen moet de bast worden ingepakt met een windsel van jute.
- Gaat er natuur verloren door het herstel van een bosschage of door het dempen van wateren, dan is ook compensatie nodig. Kijk of er in de directe omgeving mogelijkheden zijn om opnieuw aan te planten of een poel te graven. Dit hoeft niet per se op het eigen terrein, maar kan ook eventueel bij de burens. Betreft het een rijksmonument, let dan op vergunningen.
- Let erop dat er materieel wordt gebruikt dat is aangepast aan de draagkracht van het terrein. Schade aan ondergrondse wortels kan worden voorkomen door rijplaten neer te leggen. Rupsbanden en zogenaamd 'dubbellucht' (twee i.p.v. van één band) geven minder druk op de bodem dan gewone banden.

[Zonder onderhoud wordt een gebied éénvormiger en neemt de biodiversiteit af]

- Op de plek waar de werkzaamheden plaatsvinden is het onrustig. Maar ook in de directe omgeving kan het druk zijn. Wilt u voorkomen dat de dieren helemaal uit de omgeving wegtrekken, dan kunt u als tijdelijke maatregel bijvoorbeeld een openbaar wandelpad in dat gebied afsluiten.

Diversiteit

Beheer en onderhoud leiden altijd tot een toename van soorten. Hoe werkt dat? Planten en bomen concurreren met elkaar om de beschikbare ruimte, zonlicht en voedsel. Als er geen onderhoud wordt gepleegd, schieten bomen uit de grond die andere bomen wegconcurreren; vooral esdoorns en essen zijn boosdoeners. Er komt dan steeds minder licht op de bodem, waardoor allerlei struiken en kruiden verdwijnen. In parken die regelmatig worden onderhouden, krijgen bomen, struiken en planten de ruimte. Ze hebben voldoende voedsel, soms wat extra's in de vorm van mest; dood hout wordt gesnoeid en ziektes worden bestreden.

Dynamiek

Heeft u zeldzame planten of dieren op uw landgoed, dan wilt u die natuurlijk niet kwijt. Het behoud ervan vereist omstandigheden die optimaal zijn voor de betreffende soort. Een jarenlange herhaling van dezelfde ingrepen kan hieraan bijdragen. Dat kan maaien en afvoeren zijn, het periodiek snoeien tot kniehoogte van de struiken, of bemesting met bagger of bladval. Dit soort onderhoud lijkt op de natuurlijke dynamiek van begrazing of regelmatige overstroming. Planten en dieren passen zich aan deze dynamiek aan.

Meer informatie

Bij de restauratie van een groenmonument komt veel kijken. Gelukkig zijn er talrijke publicaties die u verder kunnen helpen. Een overzicht hiervan staat op onze website. Daar kunt u ook meer informatie vinden over de inventarisatie van natuurwaarden via ons stappenplan en over wetten en regelgeving. Daar vindt u ook meteen de aanvraagformulieren voor een donatie uit ons fonds voor de restauratie van groenmonumenten op als complex beschermde historische buitenplaatsen.

www.vsbfonds.nl/groenmonumenten

